

तरुणांच्या वाढत्या आत्महत्या एक ज्वलंत समस्या

डॉ. विलास चव्हाण

समजाशास्त्र विभागप्रमुख

शंकरराव चव्हाण महाविद्यालय,

अर्धापूर जि.नांदेड

मेल : chavanbvilas@gmail.com

सारांश :-

२०११ च्या जनगणने नुसार भारत हा तरुणांचा देश म्हणून ओळखला जातो. तरुण हा कुठल्याही देशाची उर्जा असते. कोणत्याही देशाच्या क्रांतीत आणि विकासात तरुणांचे योगदान अत्यंत महत्वपूर्ण असते कुशल आणि बुद्धीमान युवकच देशाला यशोशिखरावर नेऊ शकतो. आपल्या देशातील एवढ्या मोठ्या संख्येने असलेल्या या तरुणांना आधुनिक शिक्षण, शिक्षणानुसार रोजगार, सुदृढ आरोग्यासाठी आरोग्याच्या सुविधा तसेच त्यांना पर्याय निवडण्याची संधी शासनाने करून देणे आवश्यक आहे. परंतु आज वाढती बेरोजगारी, असुरक्षितता, उपजीविकेसाठी धावाधाव, नैराश्य, वैकल्यग्रस्थता, मादक पदार्थांचे सेवक, दिशाहीनता, जीवघेणी स्पर्धा, पालाकांची अवास्तव अपेक्षा व भौतिक सुखाचे आकर्षक या सर्व गोष्टींचा परिणाम म्हणून तरुणांमध्ये आत्महत्येचे प्रमाण वाढतांना दिसून येते. जर वेळीच तरुणांनी बदलत्या काळाची पावले ओळखून जीवणाकडे बघण्याचा दृष्टीकोण बदलला, कुटुंबियांनी त्यांच्या इच्छा आकांशाकडे लक्ष दिले आणि शासनाने तरुणांच्या विकासाच्या योजना व रोजगार उपलब्ध करून दिले तर निश्चितच आपण काही प्रमाणात तरुणांना आत्महत्येपासून परावृत्त करू शकू.

प्रस्तावणा :

आज आधुनिक काळात मानवाने तंत्रज्ञानाच्या साहाय्याने आपले भौतिक जीवन सुखकर केलेले दिसून येत असले तरी समाजात भौतिक प्रगतीबरोबर विघटनात्मक व विचलनकारी प्रक्रियेचा प्रभाव म्हणून वेगवेगळ्या सामाजिक समस्या उदभवतांना दिसून येत आहेत. त्या समस्यांपैकीच एक ज्वलंत समस्या म्हणजे तरुणांमध्ये वाढत असलेली आत्महत्येची प्रवृत्ती होय.

आत्महत्येची संकल्पना :-

आत्महत्या म्हणजे सहेतूकपणे स्वतःचे स्वतःचे आयुष्य संपविण्याचे कृत्य होय. आत्महत्या म्हणजे नैराश्याचे अंतिम टोक होय. धर्मशास्त्रानुसार आत्महत्या हे पाप असून कायद्याने तो गुन्हा ठरविला आहे. आत्महत्या ही स्वतःच्या मृत्यूचा असा एक प्रकार आहे की, ज्यात स्वतःचा बळी देणारी व्यक्ती ही सकारात्मक आणि नकारात्मक क्रियेद्वारे प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्ष मृत्यूला कवटाळते.^१

१. इन्सायक्लोपीडीया ऑफ ब्रिटानिका :- 'स्वतःचे जीवन स्वच्छेने जाणीवपूर्वक संपविणे म्हणजे आत्मनाश किंवा आत्महत्या होय.'^२

२. इमाईल दुश्वीम :- 'आत्महत्या (स्वहत्या) हे एक सामाजिक तथ्य आहे आणि इतर सामाजिक तथ्यांप्रमाणेच आत्महत्या देखील व्यक्तीबाहय असून व्यक्तीवर त्याचा दबाव पडत असतो.३

संशोधनाची उद्दिष्ट्ये :-

१. तरुणांच्या आत्महत्येची सद्यस्थिती जाणून घेणे.
२. तरुणांच्या आत्महत्येच्या कारणांचा शोध घेणे.

संशोधनाची गृहितके :-

१. तरुणांमध्ये आत्महत्येचे प्रमाण वाढत आहे.
२. तरुणांच्या आत्महत्येसाठी आधुनिक समाजातील बदलती मुल्ये जबाबदार आहेत.

संशोधन पद्धती :-

प्रस्तुत शोधनिबंधासाठी दुय्यम तथ्यांचा वापर करण्यात आला आहे.

तथ्यांचे विश्लेषण :-

तरुणांची संख्या सर्वात जास्त असलेला भारत हा जगातील एकमेव देश आहे. चीनपेक्षा कमी लोकसंख्या असूनही येथे तरुणांची संख्या जास्त आहे, असे संयुक्त राष्ट्रांच्या अहवालात म्हटले आहे. भारतात तरुणांची संख्या ३५.६ कोटी आहे.४ तरुणांची संख्या जास्त असल्यामुळे त्यांना शिक्षण, रोजगार, आरोग्याच्या सुविधा तसेच पर्याय निवडण्याची सुविधा शासनाने करून दिली तर हे युवक देशाचे भवितव्य घडवू शकतात. परंतु आज वाढत्या बेरोजगारीमुळे आजचा युवक संप्रमित झालेला आहे. जगावे कसे हा अनेकांपूढील प्रश्न आहे. युवकांची उर्जा बेरोजगारी, असुरक्षितता, असमानता आणि उपजीविकेसाठी धावाधाव या संकटाशि लढण्यात व्यर्थ जात आहे. अनेक युवकांचा जीवनाविषयीचा अपेक्षाभंग होत आहे. म्हणून आज आपल्या देशात युवकांच्या आत्महत्येची आकडेवारी वेगाने वाढत आहे.

नॅशनल काईम रेकॉर्ड्स ब्युरोतर्फे (NRCB) देशातल्या अन्य गुन्ह्यांसोबतच आत्महत्येच्या गुन्ह्यांचीही आकडेवारी नोंदविली जाते. या आकडेवारीनुसार देशातल्या आत्महत्यांचे प्रमाण वाढत आहे. २०१८ च्या तुलनेत २०१९ मध्ये आत्महत्येच्या आकडेवारीत ३.४ टक्क्यांनी वाढ झाली आहे. २०१९ या वर्षात १.३९ लाखाहून अधिक नागरीकांनी आत्महत्या केली. याचाच अर्थ असा, की देशात दर चार मिनिटाला एक या हिशेबाने आत्महत्या होत आहेत. मात्र त्याहून गंभीर बाब म्हणजे देशाचे भविष्य म्हणून ज्या युवा पिढीकडे पाहिले जाते त्या युवकांचे आत्महत्येचे प्रमाण सर्वाधिक आहे. एकूण आत्महत्येपैकी १४ ते ३० वयोगटातल्या आत्महत्यांचे प्रमाण तब्बल ४१ टक्के आहे. १४ ते ३० या वयोगटातल्या व्यक्तीच्या सर्वाधिक आत्महत्या महाराष्ट्रात झाल्या त्यात २०१७ ला ६४२०, २०१८ ला ६५१६ तर २०१९ ला ६८४२ एवढ्या तरुणांनी आत्महत्या केल्या त्या खालोखाल या वयोगटातल्या आत्महत्येचे प्रमाण मध्यप्रदेश, पश्चिमबंगाल, तामिळनाडू, कर्णाटक या राज्यात आहे.५

आत्महत्येची कारणे :-

आत्महत्या हा स्वतःहून, स्वतःच्या जीवणाचा अंत करणारा वर्तनप्रकार आहे. जागतिक पातळीवर दरवर्षी जे मृत्यू होतात, त्यातील आत्महत्या हे १० वे कारण आहे. दरवर्षी आत्महत्येच्या दरात वाढ होतांना दिसून येते. यामध्ये युवापिढी, त्यातल्या त्यात विद्यार्थीवर्गात आत्महत्येचे प्रमाण सर्वाधिक असल्याने ही अत्यंत चिंताजक बाब आहे.

आज आधुनिक काळात प्रत्येक व्यक्ती भौतिक सुखाच्या मागे लागलेली दिसून येते. तरुणपीढी तर मृगजळासारखी ऐशोआरामाच्या वस्तुच्या पाठीमागे लागलेली आहे. पालकांकडून मागीतलेली वस्तू न मिळाल्यामुळे राग अनावर होऊन तो स्वतःच्या जीवनाचा अंत करतो.

आजच्या तरुण पीढीमध्ये भौतिक सुखाची अपेक्षा, एकतर्फी प्रेम, प्रेमातील विफलता, प्रेमातील फसवणुक, परिक्षेतिल अपयश, अपेक्षाभंग, फसवणुक, पालक आणि पाल्यांतिल संघर्ष, पालकांकडून पाल्यासंदर्भातील अवाजवी अपेक्षा, शैक्षणिक परिस्थिती, वाढत चाललेली जीवघेणी स्पर्धा, व्यसनाधिनता आधुनिक जीवन शैलीचे आकर्षण, झटपट पैसा मिळविण्याच्या नादात झालेली फसवणुक, व्यवसायात आलेले अपयश, रॅगींग, इतरांकडून झालेले अत्याचार, अत्यंत प्रिय व्यक्तीचा मृत्यु, गंभीर स्वरुपाचे आजार, मानसिक दुर्बलता, एकटेपणा, झालेले आर्थिक नुकसान, इतरांकडून झालेली बदनामी, गैरसमज, वाढती बेकारी, दारिद्र्य, शारिरिक व्यंग, इतरांकडून झालेले अत्याचार, शस्त्र व औषधे यासारख्या साधनांची सहज उपलब्धता, सामाजिक बंधने, मनाजोगी न घडलेली घटना, वाढते ताण—तणाव, शैक्षणिक आणि इतर गोष्टींमध्ये आलेले अपयश आणि अपेक्षाभंगामुळे भविष्याबाबत नकारात्मक विचार ही तरुणांच्या आत्महत्येची प्रमुख कारणे असलेली दिसून येतात.

नैराश्य हे तरुणांच्या आत्महत्येचे एक महत्वाचे कारण आहे. दि.२९ जुन २०२१ रोजी स्वप्नील लोनकर या तरुणाने आत्महत्या केली. कारण स्वप्नील हा महाराष्ट्र लोकसेवा आयोगाची परिक्षा उत्तीर्ण होऊनही नोकरी न मिळाल्यामुळे अखेर नैराश्यातून त्याने आत्महत्येचं टोकाच पाऊल उचलल २७ वर्षीय सोनाली अगरवालची कथा २०१९ ची तिला चांगली नोकरी होती. वर्षापूर्वी तिचे लग्नही झाले होते. पण तिला आय.ए.एस व्हायचे होते. तिच्या सासरच्या लोकांचा तीच्या निर्णयाला विरोध होता. तिने नोकरी सोडली तीला स्पर्धा परिक्षा दयायची होती. गळफास लावून आत्महत्या करण्यापूर्वी दोन दिवस अगोदर तिने आईला फोन करून सांगितले होते “ आता हे सर्व टोचून बोललेले ऐकणे खूप झाले” अशा अनेक बातम्या दररोज आपण एकतो. युवक—युवतीमध्ये येणारी खोल निराशा मानसिक आजारांना कारणीभूत होते. अत्यांतीक वैफल्यग्रस्थता तरुणांना आत्महत्येस प्रवृत्त करते.”

नैराश्य आणि वैफल्यग्रस्थता या बरोबरच कौटुंबिक कलह, प्रेमाचे विषय, मादक पदार्थांचे सेवन हे देखील तरुणांच्या आत्महत्येसाठी कारणीभूत ठरतात. २०१९ मध्ये एकूण १.३९ लाख आत्महत्येची नोंद झाली. यापैकी सुमारे १९,०१६ म्हणजे ६७ टक्के तरुणांनी आत्महत्या केल्या. ज्यांचे वय १८ ते ४५ होते. यापैकी ३१,७२५ (३४ टक्के) कौटुंबिक समस्यांमुळे ७,२९३ म्हणजे ७.३ टक्के लोकांनी लग्नाशी संबंधित मुदयामुळे आत्महत्या केली. ६४९७ म्हणजेच ७ टक्के लोकांनी मानसिक आजारांमुळे आत्महत्या केली. ५,२९७ म्हणजे ५.६ टक्के लोकांनी ड्रग आणि अल्कोहोलच्या व्यसनाने आत्महत्या केली, तर ४,९१९ म्हणजे ५.२ टक्के लोकांनी प्रेम संबंधातून आपले आयुष्य संपवले. एनसीआरबीच्या अहवालानुसार मानसिक आजारांमुळे आत्महत्या केलेल्यामध्ये ७१ टक्के पुरुष होते. कौटुंबिक समस्यांमुळे आत्महत्या केलेल्यापैकी ६२ टक्के प्रेम प्रकरणातून आत्महत्या केलेल्यापैकी ६२ टक्के आणि अंमली पदार्थ आणि दारुच्या व्यसनाने आत्महत्या केलेल्यामध्ये ९८ टक्के पुरुष होते.^६ याचाच अर्थ असा की, स्त्रियांपेक्षा पुरुषांमध्ये आत्महत्येचे प्रमाण जास्त असलेले दिसून येते.

निष्कर्ष :-

१. देशात एकूण घडणा—या आत्महत्येपैकी तरुणांच्या आत्महत्येचे प्रमाण जास्त असलेले दिसून येते.
२. अत्यांतिक महत्वाकांक्षा नैराश्य व ताणतणाव आत्महत्येसाठी कारणीभूत ठरतो.
३. इतर तरुणांपेक्षा उच्चशिक्षित तरुणांमध्ये आत्महत्येचे प्रमाण जास्त असलेले दिसून येते.
४. स्त्रियांपेक्षा तरुण पुरुषांमध्ये आत्महत्येचे प्रमाण जास्त आहे.

उपाययोजना :-

१. पालकांच्या अवाजवी अपेक्षा सक्षम नसलेल्या मुलांवर न लादता मानसिक दबाव टाळावा.
२. आपल्या पाल्याची इतर मुलांबरोबर तुलना करणे पालकांनी टाळावे.
३. आपली इच्छा मुलांवर न लादता त्याच्या इच्छेनुसार व क्षमतेनुसार निवड करण्याची संधी मुलाला द्यावी.
४. स्पर्धा परिक्षा देणा-या युवकांनी स्वतः आपली कुवत, आवडीनिवडी, परिक्षा पध्दतीचा अभ्यास, उपलब्ध असलेल्या इतर संधी यांचा विचार करून मगच या चक्रव्यूहात गुसावे.
५. नैराश्यग्रस्त तरुणांचे मानसिक समुपदेशन करणे आवश्यक आहे.
६. नैराश्याने ग्रस्त तरुणांच्या प्रती त्याच्या मित्रांचा आणि कुटुंबियांचा सकारात्मक दृष्टीकोण असला पाहिजे.
७. तरुणांच्या आत्महत्या रोकण्यासाठी सहज उपलब्ध होणारे किटकनाशक, विषारी पदार्थ आणि शस्त्रांवर बंदी आणली पाहिजे.
८. महाविद्यालयातील रॅंगिंग रोकण्यासाठी शासनाने कडक शिक्षेची अमलबजावणी करावी.
९. तरुणाने आत्मकेंद्रित न होता माझे कुटुंब, माझा देश व देशासाठी माझा काहीतरी उपयोग झाला पाहिजे ही व्यापक व विशाल भावना त्याच्या मनामध्ये रुजविण्यासाठी शाळा, महाविद्यालय व कुटुंबियांनी प्रयत्न केले पाहिजेत. अशा प्रकारच्या उपायांनी आपण पूर्णपणे नाही परंतु काही मर्यादित तरुणांना आत्महत्ये पासून परावृत्त करू शकू.

संदर्भ :-

- बी.आर.जोशी, सामाजिक शास्त्रातील संज्ञा सिध्दान्ताचा कोश, डायमंड पब्लिकेशन्स, पृ. ७८३
- प्रदीप आगलावे, मुलभूत समाजशास्त्रीय विचार पाश्चात्य आणि भारतीय, श्री साईनाथ प्रकाशन, नागपूर, जुलै २०१७, पृ. ६२
- उपरोक्त पृ. ६२.
- www.loksatta.com 19 नोव्हेंबर २०१४
- <https://lokmat.news> 18, 3 ऑगस्ट २०२१
- <https://www.weeklysadhana.in>, स्पर्धा परिक्षा : मृगजळाचा मागोवा, २४ जुलै २०२१
- <https://lokmat.com> 3 सप्टेंबर २०२०